

**EÖTVÖS JÓZSEF FŐISKOLA
BUDAPESTI KONZULTÁCIÓS KÖZPONT**

**Érzékszervi fogyatékosok
és mozgáskorlátozottak
speciális könyvtári ellátása**

**Horváthné Jakubecz Ilona
régióigazgató
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Budai Régió Igazgatósága**

**Salamon Gábor
informatikus könyvtáros**

2006

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás

Bevezetés

Miért is ...?

Tematika

I. Kik is ők?

Csoportosítás, definiálás

II. Történelem

Múlt

Jelen

Jövő

III. Testi fogyatékosok

Érzékszervi fogyatékosok

Mozgásukban korlátozottak

IV. Esélyegyenlőség a könyvtárakban, hazánkban és külföldön

Hazai tapasztalatok

Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Könyvtára, Budapest

Braille Könyvtár

Hangos könyvtár és a Stúdió

Dicséret a Verseghegy Ferenc megyei könyvtárnak Szolnokon

Az akadálymentes nemzeti könyvtár

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

Könyvet házhoz az FSZEK keretei között

Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét

Külföldi tapasztalatok

Dánia

Görögország

Franciaország

Hollandia

Kolumbia

Bulgária

Svédország

Portugália

Egyesült Királyság

Amerikai Egyesült Államok

V. Esettanulmány

Mit kell tenniük [a könyvtáraknak], ha egy fogyatékkal élő olvasó kér tőlük olyan szolgáltatást, amely szerintük a szerzői jogot megsérti?

Tájékoztató a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) által szervezett Alap- és Középfokú Kommunikációs tanfolyamokról

Összegzés

Most érkezett....

Felhasznált irodalom

Köszönetnyilvánítás

Disszertációm elkészítése során nyújtott segítségért a következő személyeknek szeretnék köszönetet mondani:

Horváthné Jakubecz Iлона, konzulensem, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budai Régiójának Igazgatója

Sághi Iлона, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Főigazgatói Titkárság humán referense¹

Téchy Tünde, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Tájékoztatási Osztályának osztályvezetője

Tausz Katalin, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány elnöke, szociológus

Dr. Bartos Éva, Könyvtári Intézet Igazgatója, Budapest

Illés Julianna, Versey Ferenc Megyei Könyvtár területi szolgálat osztályvezetője, Szolnok

Tóth Ferenc Tibor, Országos Széchényi Könyvtár, Olvasó és Tájékoztató Szolgálat megbízott Igazgatója

Moldován István, Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Elektronikus Könyvtár Osztály osztályvezetője

Patakiné Bagi Éva, Országos Széchényi Könyvtár, Olvasószolgálati Csoport vezetője

Valaczkay Gabriella, újságíró, Népszabadság Rt., Népszabadság Online

Szabó Zsanett, irodavezető, SINOSZ² Kommunikációs Irodájának

Ezenkívül, köszönöm Szűcs Viktória segítségét valamint családomnak és rokonaimnak a türelmet és kitartást.

¹ Dolgozatírás kezdetén, így volt, azóta nem tudom, hol van

² SINOSZ = Siketek és Nagyothallók Országos Szervezete

„A fogyatékos emberek a társadalom egyenlő méltóságú, egyenrangú tagjai, akik a mindenkit megillető jogokkal, és lehetőségekkel csak jelentős nehézségek árán vagy egyáltalán nem képesek élni.”

1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

Bevezetés

Az ENSZ 1992-ben december 3.-át fogyatékosok nemzetközi napjának nyilvánította, elősegítve ezzel, hogy a társadalom több tudomást szerezzen a fogyatékkal élő emberekről, jogaikról, képességeikről és szükségleteikről.³

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás egyik feltétele, hogy az állampolgárok - köztük a fogyatékossgal élő emberek - számára megteremtődjön az esélyegyenlőség a társadalmi élet minden színterén; a fizikai és kulturális környezetben, a lakhatás és közlekedési eszközök használata, a szociális és egészségügyi ellátás, az iskoláztatási és munkaalkalmak, a kulturális és társadalmi élet, valamint a sport és a szórakozás területén is.⁴

Amennyiben valóban, - lelkiileg - is az Európai Unió tagjai kívánunk lenni, egy jól működő országgént, akkor jó lenne, ha mi is fel tudnánk mutatni valami jó és hasznos példát, hogy utána esetlegesen tőlünk vennék az ötleteket a szomszédos országok. Hogyan segíthetnénk a köztünk fogyatékkal élő embereket, hogy úgy érezzék, ugyanolyan tagjai a társadalomnak, mint bárki más.

Dolgozatomban megpróbálom összefoglalni, hogy mit tettünk eddig a fogyatékkal élők könyvtári ellátása érdekében, továbbá jelenleg mi a helyzet. Megpróbálok egy kissé a jövőbe tekinteni, hogy mit lehetne még megtenni, illetve, hogyan lehetne segíteni, és könnyebbé tenni az életüket a mai társadalomban.

Miért is ...?

A fogyatékos szót nem szívesen használom, mert nagyon sok fogyatékos ember egyszerűen sértésnek veszi ezt a kifejezést. Ők magukat nem fogyatékosoknak, hanem fogyatékkal élőknek tartják.

A fogyatékkal élő emberek kifejezés könyvtári terminológiája hátrányos helyzetű könyvtárhasználó, de elfogadott terminus technicus a hátrányos helyzetű személyek szókapcsolat is.

Fogyatékuikkal szembesülniük kell, és ha olyan a családi háttér, akkor ezt az állapotot normálisan kezelni is tudják. Már kicsi korukban meg kell őket ismertetni a körülöttük élő emberekkel és a világgal.

Életkoruknak megfelelően fokozatosan be kell mutatni nekik az összes lehetőséget, amivel az egészséges emberek természetesen élnek. Nemcsak az a fontos, hogy vásárolni, közlekedni tudjanak, hanem az óvoda, iskola, *könyvtár*, múzeum, színház valamint a sport is nyitott kapu legyen előttük. Ők pontosan az állapotuk miatt bizonyos dolgokban csak nehézségek árán tudnak egyenlő emberként a társadalomban élni, nagyon fontos nekik, hogy eligazodjanak az őket érdeklő területeken. Ha nem kapják meg otthonról az ösztönzést - például a helyi könyvtár megismerése - nem is biztos, hogy tudják, mire szolgál, illetve nem alakul ki igény bennük. Ha már kiskorukban megismertetjük velük a körülöttünk lévő fontosabb dolgokat, bátran látogatják majd, és szívesen töltik ott szabadidejüket.

³ URL: <http://www.icsszem.hu/main.php?folderID=1052&articleID=5358&ctag=articlelist&iid=1> (2006. január 29.)

⁴ URL: <http://www.icsszem.hu/main.php?folderID=932&accessible=0> (2005. december 18.)

Nekünk kell megteremtetni az összes olyan feltételt, ami segíti a könyvtárhasználatukat. Oda kell figyelniük, és nem értetlenül állni például egy siket előtt, össze kell szednünk minden tudásunkat és megpróbálni a lehető legtermészetesebben, odalépni hozzájuk, és nem sajnálkozni, hanem segíteni nekik. Nagyon hálásak tudnak lenni, ha nem éreztetjük velük az állapotukat, érdemes megfigyelni. A hátrányos helyzetű olvasók ellátásával, segítségével kapcsolatban nemigen jelent meg nyomtatott dokumentum, kizárólag előadásokon, konferenciákon elhangzott anyagok vannak.

Tematika

Dolgozatom a következő egységeket foglalja magába:

- Kik is ők?
- Történelem
- Testi fogyatékosok
- Esélyegyenlőség a könyvtárakban; hazánkban és külföldön
- Esettanulmány

Az első egység tartalmazza a disszertációm tárgykörébe tartozók csoportosítását és definiálását. A következő egységben egy történelmi áttekintést adok a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban, kezdve a múlttal, folytatva jelennel és végül a jövő elképzeléseit írtam le, hogy hogyan lehetne a jövőben segíteni őket a könyvtárhasználat során. A történelmi áttekintés után szétbontom a csoportosítást, és a testi fogyatékoson belül írok az érzékszervi fogyatékosokról, illetve a mozgásukban korlátozott személyekről. Ezután következik a negyedik egység, amely tartalmazza a külföldi, illetve hazai tapasztalatokat.

Dolgozatom végén említést teszek a szerzői jogról. Az öt egység után egy összefoglalást találnak.

A disszertációhoz felhasznált képek forrása az Internet.

I. Kik is ők?

Csoportosítás, definiálás

A fogyatékos emberek a társadalom egyenlő méltóságú, egyenrangú tagjai, akik a mindenkit megillető jogokkal, és lehetőségekkel csak jelentős nehézségek árán vagy egyáltalán nem képesek élni.⁵

Az V. Információs Társadalom Szakmai Nap rendezvénysorozaton elhangzott „*Lehet-e hátrányos helyzetű olvasó?*” címmel⁶ egy előadás, amelyet Györe Géza tartott. Ebben az előadásban egy egyszerű csoportosítást láthatunk:

- Szociálisan rászoruló
- Tanulási nehézséggel küszködők (diszlexiások, dízgráfiasok, hiperaktívok)
- Fogyatékkal élők

Elképzelését figyelembe véve csoportosítanám a hátrányos helyzetű olvasókat a következő négy nagyobb csoportra:

- Testi fogyatékosok
 - Érzékszervi fogyatékosok (látás és -hallássérültek)
 - Mozgáskorlátozottak
- Szellemi fogyatékosok
 - Elmebetegek (a gondozóknak és hozzátartozóknak kell a könyv, mint támasz és segítség) [30 %]
 - Alacsony szinten ápoltak - főleg mesekönyvek [50 %]
 - Kismértékben elmaradottak - igénylik a könyveket [20%]
 - Pszichés eredetűek, mint például a deviánsak
- Társadalmi hátrányokkal küzdők
 - Etnikumok - saját nyelvükön íródott könyvekre van szükség
 - Idősek, nyugdíjasok problémája - több szabadidő, fontosságtudat elvesztése, magány. Kisalakú, öregbetűs könyvek kellenek, házhoz kötötteknél a könyvek házhozszállításának megszervezése szükséges
 - Hajléktalanok - kölcsönzés problémája - lakcím hiány. Könyvtár = melegedő, többi olvasóra hogyan legyünk tekintettel?
 - Munkanélküliek - számukra a tagdíj befizetése is problémát jelent
- Kórházi betegek
 - Orvosok számára szakkönyvtár, dolgozók könyvtára és betegek könyvtára
 - Fertőző betegek kórházának problémája a könyvek fertőtlenítése, de már megoldható

⁵ 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

⁶ URL: www.ittk.hu/itszn/docs/Gyore_paper.doc (Györe) (2005. december 18.)

Az 1998. évi XXVI. törvény 4. §-ának a., pontja értelmében az a személy tekinthető fogyatékosnak, aki érzékszervi - így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi - képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációban számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során

A hátrányos helyzet fogalmát nehéz meghatározni.

A depriváció szubjektív érzése független az objektív szinttől, azaz lehet, hogy vágyai nagyobbak, vagy lehet, hogy egy másik csoporthoz képest érzi úgy. A saját csoportján belül viszont a helyzete megfelelő. Érdekes különválasztani egyfelől a jelenségeket, amelyekben a hátrányok kifejeződnek, másfelől az okokat.

A jelenségeket Peter Townsend⁷ objektív relatív deprivációnak nevezi. Az okok lehetnek társadalmiak és egyéniek, illetve egyszerre mindkettő.

A kifejezés mindhárom összetevőjének megvan a maga jelentősége, érdemes tehát ezek részletesebb tartalmát kibontani.⁸

Townsend mondatát értelmezve a depriváció nem más, mint a jótól való megfosztottság. Az objektív ebben az esetben azt jelenti, hogy nem biztos, hogy tudatosul a személyekben a saját helyzetük.

Györe Géza előadásából az is kiderült, hogyan és mi módon segíthet az informatikus - könyvtáros a hátrányos helyzetű olvasóknak.

A magas szintű számítógép kezelői és informatikai ismeretek mellett az infokommunikációs tudást az olvasóknak továbbadó informatikus könyvtárosoknak könyvtárpedagógiai ismeretekkel is rendelkeznie kell. Utalást tesz Zsolnai József írására, amely a Könyvtári Figyelőben jelent meg 1972-ben⁹ „*A könyvtárpedagógia körvonalai*” címmel.

Az előadás utal a közeljövőre is, mely szerint 2006/2007-es tanévtől bevezetésre kerül a többciklusú képzés is a magyar felsőoktatásban.

⁷ a Londoni Közgazdasági Iskola professzora valamint a Bristol Egyetem Szociálpolitikai tanszékének nyugalmazott professzora

⁸ URL: <http://www.dura.hu/hirek/2002/01/ferge.htm> (Ferge) (2005. december 18.)

⁹ Könyvtári Figyelő, 1972. 1 sz. p. 99-110

II. Történelem

Múlt

A múltban az emberek kitaszították a társadalomból azokat az embereket, akik nem úgy születtek, mint a többiek. Nem beszéltek róluk, elrejtették. A testi fejlődéshez szinte mindent megadtak, de a szellemi fejlődést háttérbe szorították. Úgy érezték, hogy nem érdekli őket semmi, nem tartották fontosnak. Megálltak azon a szinten. Már az is nagy szó volt, ha megtanulta ellátni magát. Eszünkbe nem jutott, hogy egy kis odafigyeléssel, meg lehetne próbálni a szellemi fejlődésüket segíteni, ha csak alapfokon is mese és képeskönyvekkel.

Bartos Éva cikkéből¹⁰ kiderül, hogy a közkönyvtárak kezdettől fogva részt vettek a szociális jogok terjesztéséért folyó harcokban. A nyilvános könyvtár klasszikus formájának létrejöttét először Angliában a 19. század derekán egyértelműen azért hozták létre, hogy a hátrányos helyzetben lévők könyvekhez jussanak. Hamarosan a német könyvtárak is csatlakoztak hozzájuk. Magyarországon a 20. század elején szintén szociális érzülettel létrehozta az anyagilag háttérbe szorult embereknek a köz - illetve nyilvános könyvtárat Szabó Ervin¹¹. A bibliográfus könyvtárigazgató fontosnak tartotta, hogy a könyvtár egyfajta „melegedő” funkciót is ellásson az anyagilag leghátrányosabb helyzetben lévők számára. Az igazgató fő célja az volt, hogy minden réteghez el kell jutnia az olvasnivalónak. 1950-es években könyvtári villamosok és az 1970-es években „bibliobuszok” járták az utcákat, majd sorban nyíltak az akkor még Fővárosi Könyvtárnak a tagkönyvtárai, kezdetben öt tagkönyvtár volt különböző kerületben. Magyarországon, igazán 1972-től az IFLA¹² konferencián kezdtek el foglalkozni az egészségügyileg hátrányos helyzetű emberekkel.

Továbbá Bartos Éva megemlíti, hogy a könyvtárügyet újraszabályozó 1976-os törvény már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öreges, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők stb.)

Jelen

Jelenleg a közkönyvtárak túlnyomó többségében nem kielégítő a fogyatékkal élő embereknek nyújtott szolgáltatások minősége és hozzáférésük biztosítása, nem is lehet számítani az igénybe vétel növekedésére, mindaddig, amíg fizikailag és intellektuálisan nem alakítják ki számukra a megfelelő használatot¹³.

2005. decemberében az Országgyűlés kiemelten foglalkozott az akadálymentesítés, és a jelnyelvoktatás szükségességével.

¹⁰ URL: <http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0205/bartos.html> (Bartos) (2005. december 18.)

¹¹ 1877-1918, könyvtárigazgató, szociológus, bibliográfus

¹² IFLA = International Federation of Library Associations= Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetsége

¹³ URL: <http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/pulman/informaciohozzaferes.html> (Pulman) (2005. december 18.)

A Pulman jegyzetből¹⁴ kiderül még, hogy a potenciális hátrányos helyzetű könyvtárhasználók számításba vétele létfontosságú a közkönyvtárak számára ahhoz, hogy versenyképesek maradjanak. Mivel az európai lakosságban növekszik az idős korúak aránya, egyre több lesz a csökkent látóképességgel vagy egyéb fogyatékossgal élő ember. Az európai közkönyvtárak, ha nem hoznak különleges intézkedéseket, azt kockáztatják, hogy az európai lakosság tíz százalékát kizárják a potenciális könyvtárhasználók köréből.

A könyvtár feladata, hogy az egészséges embereken kívül a fogyatékkal élő embereket szintén lássa el információval. A könyvtár alkalmas erre a szociális szerepre, mivel a könyvtár nyitott és nem kirekesztő. Az információ és a kommunikációs technológiák teljes körű változása és fejlődése új távlatokat nyit a rászorult emberek speciális ellátásában. Nem kell, sőt nem szabad különbséget tenni az átlagos könyvtárhasználó állampolgárok és a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók között.

Szintén a Pulman jegyzet tartalmazza, hogy a közkönyvtárak szolgáltatásai, hozzáférhetőségük és alkalmasságuk a fogyatékossgban szenvedők számára három fő területre csoportosíthatók:

- Fizikai hozzáférés (az épületekhez, szolgáltató-pultokhoz, munkahelyekhez, polcokhoz stb.);
- Intellektuális hozzáférés (az információhordozók tartalmához, beleértve az alternatív formátumú anyagok rendelkezésre állását, az adaptált munkahelyeket és a speciális szoftvereket);
- A könyvtári dolgozók képzése a fogyatékosok kiszolgálására.

Fizikai hozzáférés területei

1. Megfelelő, szabadon nyíló, vagy önműködő ajtókkal rendelkező bejáratok (előnyben részesítendő ajtószélesség: 900 mm);
2. Rámpák az épületen kívül és belül; lépcsők esetében: nem nyitott lépcsőfokok, mindkét oldalon korlátok; ideális esetben: felvonók;
3. Akadálymentes (padlószőnyegek és bútorok nélküli) folyosók;
4. Színkontraszt a szőnyegekben és a falakon (amely figyelmeztetőül is szolgáljon a lépcsők és ajtónyílások közelében);
5. Hatékony világítás;
6. Jól hozzáférhető asztalok, számítógéphelyek és közönségszolgálati pultok (asztal magasság és -szélesség, hely a fordulásra, ergonomikus székek, világítás);
7. Jól hozzáférhető közterületek, úgymint mosdók és nyilvános telefon;
8. Polcok: ideális esetben a padlószinttől számítva 750-2000 mm magasak;
9. Feliratok: egyszerű betűtípusok (talpnélküliek, úgymint Helvetica, Univers vagy Arial) a jelöléseken és a webhelyeken;
10. Jól hozzáférhető parkolók;
11. Vizuálisan látható riasztórendszerek.

¹⁴ URL: <http://mek.oszk.hu/html/irattar/ajanlas/pulman/informaciohozzaferes.html> (Pulman) (2006. április 19.)

Intellektuális hozzáférés

Az információ hozzáférést igen sokféle szinten kell lehetővé tenni, amelyeknek mind műszaki, mind humán vonatkozásai vannak. Alternatív formátumú anyagokat - beleértve a Braille-írást, öregbetűs könyveket, audio kazettákat és digitális fájlokat kell szolgáltatásokba építeni.

Speciális eszközök segítségével a digitális dokumentumok (például e-book¹⁵) hozzáférhetők és átalakíthatók a felhasználó egyéni igényeire szabott formában (mint pl. Braille-írás vagy öregbetű).

A könyvtári dolgozók képzése a fogyatékosok kiszolgálására

Valamennyi munkatársnak - függetlenül attól, hogy hol dolgozik a könyvtáron belül - érzékelnie és ismernie kell a fogyatékosok különféle formáit, valamint azt, hogy a különböző körülmények miképpen befolyásolják az általános felhasználóknak kialakított szolgáltatások és épített/fizikai környezet igénybe vételét.

Számos esetben tapasztalható, hogy ha az olvasó nem pontosan körülhatároltan teszi fel a kérdést, a könyvtáros elbizonytalanodik, de erre megfelelő a referenzs interjú. Nagyon fontos éppen ezért a könyvtárosok szakszerű képzése. Alkalmassá kell tenni a könyvtárosokat a rehabilitációs szemlélet elfogadására. Könyvtárosnak ismernie kell a településén vagy a könyvtár környezetében működő valamennyi segítő szolgálat, drog - ambulancia, alkohol-elvonó címét és elérhetőségét. Biztosítani kell a könyvtárosok számára a szükséges szakmai ismereteket.

A képzési programban fel kell készíteni őket, az Európai Unió tagság révén várhatóan megjelenő új típusú hátrányos helyzetű rétegek megjelenésére, ilyenek például a menekültek, bevándorlók és vendégmunkások.

Ismertetni kell a velük kialakult európai könyvtári tapasztalatokat és megoldásokat.

Jövő

A jövőt illetően nagyon sok tennivalónk van még, hogy azt a rengeteg lehetőséget csak részben, de megoldjuk. Előttünk van sok magyar jó példa, de ha kitekintünk külföld felé átvehetünk még nagyon sok új dolgot is.

A kolumbiai példát figyelembe véve egy kis odafigyeléssel valamint némi szervezéssel biztosan lenne olyan egyedülálló idősebb könyvtáros, vagy esetleg egy olyan könyvtári dolgozó, akinek nincs könyvtári végzettsége, viszont nagy benne a segíteni akarás, vállalna felolvasást látássérült embereknek.

Egy kis kuckót ki lehetne alakítani a könyvtárakban, ahol meghatározott napokon felolvasást tartanak regényekből vagy versekből. Meg lehetne beszélni előre, hogy miről, kiről illetve miből fognak felolvasni a kellemetlenségek végett. Esetlegesen folytatólagos regényeket is lehetne olvasni egymás utáni napokon. Való igaz, hogy a technika világában, manapság léteznek felolvasó gépek és programok, de talán ez ember közelebbi megoldás lenne.

¹⁵ elektronikus könyv

Ha körülnézünk a nagyvilágban, már több helyen természetes a jelnyelv, a jelelés használata. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége szervezésében indulnak jelnyelv tanfolyamok az alapfoktól a felsőfokig. Sokan nem csak kényszerből, hanem kíváncsiságból is megtanulják. Lancz Edina, ismert jelnyelv kutató kiadott egy jelnyelv könyvet és szótárt. Tudomásom szerint, második kiadása is megjelent. Ebből a könyvből megtudhatjuk, hogy a magyar jelnyelv a magyarországi siket közösség természetes nyelve. Talán furcsán hangzik a siket kifejezés, de maguk a siketek ezt részesítik előnyben. A korábbi süketnéma megnevezés ugyanis nem fedi a valóságot, mivel a siketek általában nem némák. A süket szónak pedig meglehetősen pejoratív értelme van. Megtudhatjuk a könyvből, hogy egy tévhit miszerint a jelnyelvet egyetlen ember alkotta meg, majd az egész világon elterjesztette. Téveszme az is, hogy ugyanazt a jelelést használja a magyar, illetve az angol siket is, pedig nem. Igaz vannak olyan jelek is, amelyek hasonlóak, ilyen például a „nap” (24 óra) fogalma. A hüvelyk és a mutatóujjunkkal nap kerek formáját imitálva, míg az angol siketek kétkezes jelet használnak.

A jövőben jó volna beépíteni az informatikus könyvtárosok képzésébe legalább egy alapfokú 40 órás jelnyelvoktatást, amely során 300 jelet lehet megtanulni. Ezt meg kéne gazdaságilag oldani, azaz pénz áldozni rá. Gyakoriak a jelnyelv tanfolyamok, már az Országos Képzési Jegyzékben is szerepelnek. A végzős informatikus könyvtárosok elhelyezkedésénél is előnyt jelenthet, ha van jelnyelv ismerete. A könyvtáraknak is könnyebb lenne, ha legalább két munkatársuk elsajátíthatná az ujj-ábécét.

1. kép: Magyar Ujj ABC

III. Testi fogyatékosok

Érzékszervi fogyatékosok

A speciális segítséget igénylő olvasók a következők:

- Siket-vakok
- Siket
- Látássérültek

Siket-vakoknak azokat a személyeket nevezzük, akiknek látás- és hallássérülése olyan mértékű, mely nem teszi lehetővé, hogy velük a látássérülteknél és a hallássérülteknél alkalmazott módszerekkel vegyünk fel a kapcsolatot. A siket-vak kifejezés nem feltétlenül jelenti azt, hogy valaki teljesen siket és teljesen vak, hanem ide soroljuk azokat is, akiknek ugyan van látásmaradványa vagy hallásmaradványa, de fejlesztésük csak a két sérülés együttes jelenlétének figyelembevételével képzelhető el.¹⁶

A siket-vakságnak két típusát különböztetjük meg:

1. Veleszületett siket-vakság
2. Szerzett siket-vak állapot

A kongenitális siket-vak az a személy, aki már születésekor oly mértékű látás- és hallássérüléssel rendelkezik, mely állapot számára speciális siket-vakos gondozást, fejlesztést tesz szükségessé.

Szerzett siket-vakságról pedig akkor beszélünk, ha a már meglevő látás- vagy hallássérüléshez a későbbi életkorban társul a másik érzékszerv súlyos fokú károsodása.

Orvosi szempontból *siketnek* számít minden olyan személy, akinek audiogramja¹⁷ minimum 90 dB halláscsökkenést mutat mindkét fülön. A siketség nagyjából 50 százalékban öröklött rendellenesség. A siketek használják a jelnyelvet, amit ujj-ábécének neveznek, minden nyelvnek, országnak van külön jelnyelve, tehát egy német jelet közel sem biztos, hogy megért egy magyar jelelő. Nagyothallóknak tekinthetők mindazok a személyek, akiknél a halláskárosodás mértéke mindkét fülön 30-90 dB között van. Hallókészülék segítségével többé-kevésbé megértik a beszédet.¹⁸ Ők is tudnak beszélni, de a kiejtésükön hallani a hiányosságot. Ritkán használják a jelelést. Gyenge beszédképességük miatt elszigetelődnek és külön csoportokban élnek. Több törődést igényelnek.

Orvosi szempontból *látássérültnek* számít az a személy, akinek a látássérülése legalább 67 %-os. Súlyos formája a vakság, enyhébb formája a gyengén látás. A vakok vízusa¹⁹ nulla, a fényt sem érzékelik.²⁰

¹⁶ URL: <http://www.siketvak.hu> (2005. december 25.)

¹⁷ audiogram = hallásélesség mérés eredményének görbéje

¹⁸ Lancz Edina könyvének bevezetőjéből idézve

¹⁹ vízus = látásteljesítmény

²⁰ URL: <http://www.latasvizsgalo.hu> (2006. február 10.)

A látássérültek számára sajátos írást dolgoztak ki; a papírfelületről kiemelkedő kombinációiból álló, az ujj hegyével letapogatható úgynevezett Braille - írást.

»A francia *Loius Braille*, a vakírás feltalálója 1852. január elején halt meg. A feltaláló három éves korában vakult meg. 1819-ben ösztöndíjat kapott a párizsi *Fiatalkorok Nemzeti Intézetébe*. Az iskola vezetője rájött, hogy a vakok a papírra erősen benyomott betűket ki tudják tapogatni. Braille saját rendszert dolgozott ki, betűi hat pont kombinációjából állnak. A pontokat a hátoldalon a betűk tükörképének megfelelően keretbe foglalt keménypapírra nyomják. Olvasásnál a lapot megfordítják, és pontokat letapogatják. Braille 1829-ben tette közzé tanulmányát és a rendszert.«

o	o	o	o o	o o	o o	o	o	o o	o o	o o
a	á	b	c	cs	d	e	é	f	g	gy
o	o	o	o	o	o	o	o o	o o	o o	o
o o	o	o	o o	o	o	o	o	o	o	o
h	i	í	j	k	l	ly	m	n	ny	o
o	o o	o o	o o	o o	o	o	o	o	o	o
o	o o	o o	o o	o	o o	o	o	o o	o o	o
o	o	o	o	o o	o o	o	o	o	o o	o o
ó	ö	ő	p	q	r	s	sz	t	ty	u
o	o	o	o	o	o o	o o	o	o	o	
o	o	o	o o	o o	o o	o	o	o	o	
ú	ü	ű	v	w	x	y	z	zs		

A Braille írás hat pont kombinációjából áll.

Speciális eszközzel, braille táblával vagy pontírógéppel lehet írni. Lényeg, hogy kidomborodjanak a pontok a papíron, tapintva jól érezhető legyen.

	o		o	o	o o	o o	o	o o
	o		o	o	o	o	o	o
	o o		o	o	o	o	o	o
	Számjel	1	2	3	4	5	6	
o o	o	o	o					
o o	o o	o	o o		o o	o	o o	o
7	8	9	0		.	,	!	?
o	o o	o o			o o	o o	o	o
o	o	o	o o		o o	o o	o o	o o
;	:	+	=		()	„	”

A számoknak nincs külön pontkombinációja, betűk jelölik, ezért elé kell tenni számjelet.

Pl.: 1 5 2 6

o	o	o	o	o o
o		o	o	o
o o				

2. kép: Braille ABC és számjelek

Mozgásukban korlátozottak

Az 1998. évi XXVI. törvény 5.§ (1) bekezdése értelmében a fogyatékos személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre.

A fogyatékos személy számára lehetővé kell tenni a kulturális intézmények látogatását. Ebben a körbe tartozik többek között a könyvtár is, mint a kultúra központja. A magyarországi középületek túlnyomó többsége a mozgáskorlátozottak számára nem nyújtja az Európában megszokott komfortot, gyakran látogathatatlaná teszi az épületet. Ha valakinek egyáltalán meg van a lehetősége arra, hogy eljusson az épületig, rögtön következnek a lépcsők vagy a kerekesszékek számára használhatatlan felvonók.

Az akadálymentesség biztosítása azt jelenti, hogy könnyen bejusson az adott épületbe, jelen esetben könyvtárba. Továbbá az adott épületen belül akadálymentesen tudjon közlekedni liftek segítségével. A mosdókat úgy kellene kialakítani, hogy bárki számára - akár kerekesszékesek számára is - használhatóak legyenek.

Tausz Katalin²¹ szerint

„az akadálymentesítés a köztudatban úgy van benne, mint ami a mozgássérültek problémája, holott ez kommunikációs akadálymentesítést is kellene, hogy jelentsen. A látássérültek és hallássérültek számára sem akadálymentes a környezetünk, csak oda más eszközök kellenének.”

Az akadálymentesség célja, hogy fogyatékkal élő embertársaink számára lehetővé tegye a szabad mozgást, tájékozódást, egy adott épület funkcionális használatát.

Az új könyvtárak létesítésénél már alapfeltétel az akadálymentesség, a régieket meg törvényileg át kell alakítani. Építészek bevonásával, úgy kell kialakítani a helyiségeket, hogy mindenki számára megfelelően használható legyen.

²¹ Fogyatékosok Esélye Közalapítvány elnöke, szociológus

IV. Esélyegyenlőség a könyvtárakban, hazánkban és külföldön

Hazai tapasztalatok

A következőkben összefoglalom, hogy Magyarországon mely könyvtárak, mivel és hogyan segítik a rászorult embereket.

Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Könyvtára, Budapest

Varjú Zsuzsanna által írt cikkből²² megtudhatjuk, hogy vakokkal való könyvtári foglalkozás nem tekint vissza nagy múltra. Intézményes oktatásuk igénye csak a múlt század első felében jelentkezett.

A Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének (MVGYOSZ) célja egyértelműen a speciálisan vakok számára készített dokumentumok előállításával, terjesztésével illetve e dokumentumokat gyűjtő könyvtár fenntartásával és működtetésével éri el.

1952-ben UNESCO határozat kimondta, hogy „A vakok minden könyvtári dokumentumhoz és szolgáltatáshoz ingyen juthatnak hozzá”.

Az MVGYOSZ könyvtárai:

- Braille Könyvtár
- Hangos Könyvtár
- Stúdió

Ezek a könyvtárak súlyos anyagi gondokkal küzdenek, nincsenek biztosítva a finanszírozási feltételek.

Braille Könyvtár

A látássérült fiatalok képzésének és a felnőttek önművelődésének szerves részét képezi a könyvtárhasználat.

A Braille könyvtár az MVGYOSZ székházában országos hatókörrel működik. Állománya közel 1200 mű, ami összességében nagyjából 11500 kötet. A könyvtár hivatalos kapcsolatot nem tart fent a közművelődési könyvtárakkal. Dokumentumait kizárólag az MVGYOSZ tagjai használhatják, kölcsönözhetik.

Egy Braille kötet átlagban 70 - 85 közötti oldalból áll, ez megfelel 27 - 30 síkágyú könyvnek. Átlagos hosszúságú könyv 10 - 15 kötetből áll. Például Fekete István Tüskevár című könyve 10 Braille kötetes. Ezek a könyvek nagyok és nehezek, így háttérbe szorult az olvasásuk.

A pontírásos könyvek mellett használhatók még a rendkívül drága technikai eszközök is, mint például a Kurzweil vagy a OPTACON készülék, melyek a síkírásos szöveget miniszámítógép segítségével hanggá vagy taktilisan²³ is érzékelhető formára alakítja.

²² Könyvtári Figyelő 1996/2 (p. 247-255) Varjú Zsuzsa

²³ taktilis = a tapintással kapcsolatos, tapintási, érintési

A Braille írású könyveket kizárólag könyvtárban lehet kölcsönözni, mivel a magas ára és a helyigényes tárolás miatt magánszemélyek a braille könyvek beszerzésére nem is gondolhatnak.

Hangos könyvtár és a Stúdió

Információs forradalmat jelentett a hazai látássérültek számára az 1960-as évek elején a hangos könyvtár megalapítása. Az 1970-es évek elején költözött az MVGYOSZ székházába, a Hermina útról.

A hangos könyvek előállításához szükségessé vált egy stúdió létesítése is, ahol kezdetben szalagra később, manapság már hangkazettára történik a felvétel. Nagy részben a Soros Alapítvány támogatásával jöhetett létre. Mostanában már CD alapú hangos könyvek is léteznek. Jelenlegi állomány 2400 mű, ez évente 100 művel gyarapszik.

A diákok részére a kötelező olvasmányok is elérhetőek ebben a formában. Hazai és külföldi klasszikusok találhatóak a gyűjteményben.

Beiratkozott olvasók száma nagyjából 3000 fő, melyből megközelítőleg 600 fő konkrétan és rendszeresen kölcsönöz is. A kölcsönzési idő budapesti olvasók részére 6 hét, vidéki olvasók részére 8 hét. Budapesti tagok személyesen veszik igénybe a szolgáltatást, a vidéki tagoknak postai úton juttatják el a kért dokumentumot, természetesen díjmentesen belföldön.

A hangos könyvek előállításával kapcsolatban tisztázandók a szerzői jogi kérdések. Az elkészült hangos könyveket nem hozhatják forgalomba, kizárólag könyvtári használhat útján.

Dicséret a Verseghy Ferenc megyei könyvtárnak²⁴ Szolnokon

A könyvtár 1998 óta 1000 hangos könyvet, Braille-katalógust, a könyvtár Braille-térképét, Internet-hozzáférést és szövegről-beszédre átalakító számítógépet szerzett be. Megszervezték a különleges szolgáltatásokba bevont könyvtárosok képzését, s a könyvtár alkalmaz egy jelbeszédben jártas könyvtárost is. Kerekesszékes hozzáférési helyeket alakítottak ki. Céljuk, hogy konzultációs és tréning könyvtári központot létesítsenek Szolnokon.

Felhívtam a könyvtárat és beszéltem Illés Julianna osztályvezetővel, aki elmondta, hogy ő az, aki ismeri és használja is az ujj - ábécét.

Elmesélte, hogy önszorgalomból megtanulta a jelnyelvet. Sajnos ő nem olvasószolgálati munkatárs, de ha a kollégáinak szüksége van rá, bármikor segítségükre siet. Elmondása szerint, a jelnyelvet használó olvasó még a ruhatárnál elboldogul anélkül, hogy nehézségei lennének.

Amint az olvasói térbe ér az olvasószolgálati pulthoz, már kommunikációs akadályba ütközik.

A könyvtáros nagyon nehezen érti meg, hogy tulajdonképpen mit is szeretne. Szerencsétlen helyzet alakul ki, de ha valaki esetleg mellé áll és segít a könyvtárosnak, akkor feloldható ez a kellemetlen szituáció.

A siketek alacsonyán képzetek, állítása szerint és nagyon sok az olyan ember közöttük, akiknek még érettségi bizonyítványa sincs. Kevés a szókincsük és, így nagyon kevés könyvet lehet nekik ajánlani.

A könyvtárhasználatot ügyesen elsajátítják, a könyvek közül inkább a színes mesekönyveket keresik és a kedvencük még a képregények, valamint szakácskönyvek. Legjobban az útikönyveket szeretik, amiben kevés a szöveg és sok a kép és térkép. Így elsajátítják a térkép-használatot és kinyílik a világ előttük.

²⁴ URL: <http://vfmk.hu> (2005. december 21.)

Sajnos még az a probléma, mondta Julianna, hogy ha mi egészséges emberek meglátunk egy siketet beszélni, mindjárt elkezdjük bámulni.

Ettől ők zavarba jönnek, elmegy a kedvük mindentől és visszahúzódnak. Ha több olyan könyvtár lenne, ahol ismerik és használják a jelbeszédet a könyvtárosok, talán többen is megpróbálkoznak a könyvtárba járással a siketek közül.

Mindent meg kéne tenni, hogy segíteni tudjuk az adott nehézséggel küzdő könyvtárhasználót, a könyvtár használatában. Minden szinten segíteni kéne őket, hogy rábeszéljék társaikat is, hogy jöjjenek ők is el. Ne úgy érezzék, hogy ők valamiben is hátrányosak, érezzék, hogy ugyanolyan egyenrangú polgárokként kezelik őket a könyvtárakban is, mint a többi embertársukat.

Az akadálymentes nemzeti könyvtár

A Magyar Köztársaság nemzeti könyvtára, az Országos Széchényi Könyvtár. A nemzeti könyvtár a fővárosban található, a Budavári Palota F épületében.

A könyvtár Tájékoztatási Osztályának vezetője elmondta, hogy, mivel a könyvtár nem szolgáltató könyvtár ezért nem áll módjában a fogyatékos emberek konkrét segítése a könyvtár használatában, de ha bejön egy kerekesszékes könyvtárhasználó, akkor szabadon tud mozogni az épületben és a könyvtárosok „körülugrálják”, ahol és ahogy tudnak, segítenek. Bármilyen módon fogyatékos könyvtárhasználónak, a könyvtár használata ingyenes teljes mértékben. A nemzeti könyvtárban létezik már olyan munkaállomás, amely a vakokat segíti. Az épület minden oldalról akadálymentes.

Tóth Ferenc Tibor²⁵ elmondása szerint még szükségesek az olyan jellegű fejlesztések, amelyek segítségével például egy kerekesszékes könyvtárhasználó a katalógusok között szabadon tud mozogni, mivel vannak olyan részek az olvasói térben, ahol szűk a hely a katalógus szekrények között. A nagyothalló olvasók részére, olyan fejhallgatókat biztosítanak a médiatár munkatársai, amelyen a hangerőt saját kezűleg lehet beállítani.

A Braille írású könyvekből nem gyűjti a könyvtár a köteles példányokat. Egy megállapodás szerint ezeket a könyveket a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Braille könyvtárában őrzik. Az öregbetűs könyvekből csupán azok kerülnek be a nemzeti könyvtár állományába, amelyek kereskedelmi forgalomban kaphatóak.

Moldován István a Magyar Elektronikus Könyvtár osztályvezetője elmondta, hogy a MEK egy internetes tartalomszolgáltatást nyújt, teljes körű dokumentum nyilvántartása van. A Magyar Elektronikus Könyvtár 1994-ben jelent meg az Interneten - eredetileg, mint egy elosztott információs szolgáltatás az egyetemi gopher-szervereken. 1995 folyamán a gyűjteményt a *helka.iif.hu* nevű gépen egyesítették és a MEK a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program egyik projektje lett.

1999-ben került át az Országos Széchényi Könyvtárba és ezzel jelentőséget nyert a könyvtári szolgáltatások rendszerében. Jelenleg a következő URL-en érhető el, <http://mek.oszk.hu>

A MEK-nek van akadálymentes változata is, amely a vakok és gyengén látókon kívül a mozgáskoordinációs zavarokban szenvedőknek is segítséget nyújt, mert a honlap rendelkezik úgynevezett gyorsbillentyűkkel, amely felváltja vagy éppen helyettesíti a számítógépes egér használatát. Az elektronikus könyvtár vakbarát verziója elérhető a <http://vmek.oszk.hu> URL-en.

²⁵ Országos Széchényi Könyvtár, Olvasó és Tájékoztató Szolgálat megbízott igazgatója

A vakbarát MEK-en található néhány jegyzék, amelyben össze van gyűjtve az összes hangos könyv, illetve felolvastatható mű. 2006. február 15.-én 900 darab (kötet) felolvastatható művet találtam és 107 darab (kötet) hangos könyvet illetve hanganyagot. A hangos könyveket a MEK az MVGYOSZ²⁶-tól kapja. Egy együttműködés keretében lényegében a Szövetség digitalizált hangoskönyvei kerülnek a MEK állományába.

A felolvastatható művek illetve a hangos könyvek a VilágHalló honlapon²⁷ található szoftver segítségével felolvastatható. Egyes dokumentumok pedig úgynevezett mp3 formátumban is hozzáférhetők.

Arató Andrásék foglalkoznak egy mobil eszközzel. PDA-ra fejlesztenek egy egyszerű Java-s futtatókörnyezetet vakoknak. Mi ott csatlakoznánk, hogy egy MEK-es letöltő klienssel lehetne gyorsan leválogatni a MEK-ből a hangos könyveket, txt, rtf állományokat. A projekt most van folyamatban.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár²⁸, Budapest

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi könyvtára és majdnem mindegyik tagkönyvtára megközelíthető és használható kerekés székekkel is egyaránt.

Látássérültek részére számos remek szolgáltatást nyújt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára és a tagkönyvtárak szintén.

Internet és számítógép használat

Krúdy Gyula Könyvtár

Király Könyvtár

Deák Ferenc Könyvtár

Központi Könyvtár

Kőbányai Könyvtár

Kelenföldi Könyvtár

Karinthy Frigyes Könyvtár

Dagály utcai könyvtár

Kassák Könyvtár

Sashalmi Könyvtár

Lőrinci Nagykönyvtár

Lőrinci Nagykönyvtár

Bíró Mihály utcai könyvtár

Felolvasógép

Központi Könyvtár

Kelenföldi Könyvtár

Lejátszó eszközök kölcsönzése

Márai Sándor Könyvtár

Török utcai könyvtár

Békásmegyeri Könyvtár

Krúdy Gyula Könyvtár

Király Könyvtár

Deák Ferenc Könyvtár

Központi Könyvtár

Kőbányai Könyvtár

Kelenföldi Könyvtár

Karinthy Frigyes Könyvtár

Ugocsa utcai könyvtár

Dagály utcai könyvtár

Kassák Könyvtár

Lőrinci Nagykönyvtár

Bíró Mihály utcai könyvtár

Budafokei Könyvtár

Sashalmi Könyvtár

²⁶ Magyar Vakok és Gyengén látók Országos Szövetsége

²⁷ URL: <http://www.vilaghallo.hu> (2006. április 20.)

²⁸ URL: <http://www.fsze.hu> (2005. december 20.)

Személyes segítő szolgálat

Krúdy Gyula Könyvtár

Király Könyvtár

Deák Ferenc Könyvtár

Kőbányai Könyvtár

Kelenföldi Könyvtár

Lágymányosi Könyvtár

Dagály Könyvtár

Kassák Könyvtár

Sashalmi Könyvtár

Lőrinci Nagykönyvtár

Bíró Mihály úti Könyvtár

Ezenkívül számos tagkönyvtárban illetve a Központi Könyvtárban van lehetőség hangos könyv és öregbetűs könyvkölcsönzésre.

A kazetta alapú hangos könyvek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár használati szabályzata alapján díjmentesen kölcsönözhetőek 1 hónapra. A könyvtárakból a CD alapú hangos könyvek a rászorultaknak ingyenesen kölcsönözhető.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában és tagkönyvtáraiban a látássérült olvasók részére a számítógépek használata ingyenes. Internet használat során egyre terjednek az úgynevezett vakbarát honlapok is. Ezek által is információhoz juthat a látássérült könyvtárhasználó.

Az öregbetűs könyvek betűmérete nagyjából ötven százalékkal nagyobbak, mint a hagyományos könyvek betűmérete. A látássérültek is egyre gyakrabban használják az információjuttatáshoz segítő hangos és öregbetűs könyveket is egyaránt.

Könyvet házhoz az FSZEK keretei között

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Könyvet Házhoz” szolgáltatását 2002 őszén indította, a Fővárosi Önkormányzat támogatásával, a kulturális esélyegyenlőtlenségek csökkentését célzó fővárosi program keretében.

Ez a szolgáltatás azt jelenti, azoknak az otthonukhoz kötött, mozgásukban korlátozott, beteg vagy idős olvasóinknak szállítjuk házhoz, az általuk igényelt, a könyvtárból kölcsönözhető dokumentumokat. Az érintettek a szolgáltatás iránti igényüket a hálózat tizennyolc könyvtárában jelezhetik. A könyvtárak címe, neve, telefonszáma a könyvtár honlapján található²⁹, a Szolgáltatások menüpont alatt megtalálható. A Budai kerületekben ingyenes zöld számon is lehet jelentkezni (06 80 204 067).

A szállítás a kerületi önkormányzatok által biztosított gépkocsival történik, átlagosan kéthetente. A házhoz szállításra kerülő olvasni és néznivalók összeállítása személyes egyeztetés alapján történik.

²⁹ [URL:http://www.fszek.hu](http://www.fszek.hu) (2006. április 13.)

Jelenleg több száz olvasónak visszük alkalmanként vagy rendszeresen házhoz az olvasnivalót, hangos könyvet. A visszajelzések pozitívak, a program három évének tapasztalatai egyértelműen bizonyítják szükségességét és hasznosságát. Nagyon nagy segítséget jelent a kerületi önkormányzatok támogatása tudniillik a szállításhoz szükséges gépkocsik rendszeres biztosításával bővíthettük tervezhetőbbé, és rendszeresebbé tehattük a szolgáltatásunkat.

2005-ben a II. és XII. kerületi önkormányzat lépett be újként, így már 15 kerületben van lehetőség a szállításra.

Ez a program több mint könyvtári dokumentumok kiszállítása, ezért ezt a szolgáltatást „személyre szabottan” a szociális gondozó hálózattal együttműködve kell, hogy végezzük. Nagyon fontos a személyes kapcsolat, a személyes segítővel.....a könyvtárossal.

3. kép: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár épülete (Magyarország)

Katona József Megyei Könyvtár³⁰, Kecskemét

A kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban működik az *OTTHON KÖNYVTÁR* elnevezésű szolgáltatás, amelynek célja, hogy mindenkihez eljussanak a megfelelő információk és dokumentumok, azokhoz is, akik valami ok miatt nem tudják meglátogatni a könyvtárat személyesen, de az olvasásra igényük van. Betegágyhoz kötötteknek, nehezen mozgó időseknek, mozgáskorlátozottaknak valamint vakoknak és csökkentlátóknak ajánlják ezt a szolgáltatást. Általános tájékoztatást, helyismereti információkat, irodalomjegyzék összeállítást, kölcsönzést, könyvtárközi kölcsönzést, fénymásolást és nyomtatást valamint egyéb technikai feladatokat kínálnak. Mindenféle témában kölcsönözhet az adott könyvtárhasználó, ha szükség hangos könyveket is. Egyszerre 6 darab könyvet kölcsönözhetnek 4 hétre. Zenei CD-ből 4 darab kölcsönözhető egyszerre 3 napra.

A könyvtár a mozgáskorlátozottak számára akadálymentesen megközelíthető. Belül lift, kerekesszék és speciális mosdó áll rendelkezésre.

4. kép: Katona József Megyei Könyvtár épülete Kecskeméten (Magyarország)³¹

³⁰ URL: <http://www.kjmk.hu> (2005. október 31.)

³¹ URL: <http://www.kecskemet.hu/?r=601&c=2057> (2006. február 1.)

Külföldi tapasztalatok

A Pulman anyagból megtudhatjuk, hogy egyes országok miként segítik a fogyatékkal élő embereket a könyvtárhasználatban.

Dánia

A Ringstedi Könyvtárban³² külön számítógépes és Internet-hozzáférési területet jelölt ki fiatalok, idősek és látáshibások számára. Az idősek területén adaptált munkahely áll rendelkezésre. A könyvtár alternatív anyagokat is tart az állományában. Az összes munkatársat kiképezték a fogyatékosok kiszolgálására a 2001-ben beindított „Internetet mindenkinek” projekt keretében.

Görögország

A *Macedóniai könyvtáros-egyetemen (Thesszaloniki)*³³ az intellektuális hozzáférést úgy biztosították, hogy minden tananyagot átirták digitális formátumba, és (képernyő-leolvasóval, beszédszintetizáló készülékkel, Braille-írásvetítővel és -nyomtatóval, vetítővászonra kinagyítóval, letapogató készülékkel) adaptált munkahelyet, valamint hozzáférhető web helyet bocsátanak rendelkezésre. Mindegyik munkatárs két figyelemfelhívó/együttérző tanfolyamon vett részt, és kiképzést kaptak az adaptáló készülékek használatára.

Franciaország

A *bordeauxi közkönyvtárban* maradéktalanul hozzáférhető „Espace Didérot” 4 lapozó-készülékes olvasókabinból, vetítővászonra nagyítókból, letapogató készülékekből, speciális szoftverekből, beszédszintetizálóból és egyénileg beállítható világításból áll. Alternatív formátumú anyagokat is rendelkezésre bocsát. A munkatársak rendszeres képzésben részesülnek, egyikük a jelbeszédet is megtanulta. A bordeauxi könyvtár szaktanácsadást végez az ország többi közkönyvtárának.

Hollandia

A *holland middelburgi Zeeuwse Bibliotheek*³⁴ külön részleget létesített BEZIG (Bibliotheek voor Bejaarden, Zieken en Gehandicapt / Idősek, betegek és fogyatékosok könyvtára) néven, amely a fogyatékosoknak nyújtott szolgáltatásokra koncentrál, és egy sereg alternatív formátumú anyagot bocsát rendelkezésre.

Szintén hollandiai Eindhoven-ben, Helendoorn-ban, Maastricht-ban valamint a nijmegeni közkönyvtárakban a szolgáltatás adaptált olvasnivalókból is (hangos-könyvekből, hangos-újságokból és -magazinokból) áll. Ezek az úgynevezett *Anders Lezen Punten* [„Másképp olvasási” sarkok]. Az olvasók egyre nagyobb mértékben használják ezeket, de különösen a diszlexiások, idősek, és krónikus betegségekben szenvedők.

³² URL: <http://www.ringstedbib.dk> (2005. december 20.)

³³ URL: <http://www.lib.uom.gr/english/index.html> (2005. december 20.)

³⁴ URL: <http://www.zebi.nl> vagy <http://www.zeeuwsebibliotheek.nl> (2006. február 1.)

5. kép: A middelburgi Zeeuwse Könyvtár épülete, (Hollandia)

Kolumbia

Közkönyvtári kezdeményezésű projekt, 170 főből álló csoport, tagjai önkéntesen felolvasnak látáshibásoknak.

Bulgária

A pazardzsiki körzeti könyvtár egy speciálisan fogyatékosokat megcélzó projekt keretében 1995-ben „Fogyatékosoknak nyújtott könyvtári és információs szolgáltatások központja” létesült, amely könnyű fizikai hozzáférést, hozzáférhető katalógusokat, adaptált munkahelyeket, hangos könyveket és ingyenes Internet-kapcsolatot nyújt. A különleges szolgáltatásokba bevont kilenc könyvtáros külön képzésben részesült. 1995 óta a fogyatékos könyvtárlátogatók száma hatszorosára nőtt.

*A várnai körzeti könyvtár*³⁵ szorosan együttműködik az Országos Szociális Rehabilitációs Központtal és a Várnai Fogyatékosok Központtal a könyv-házhozszállítás, költők és írók részvételével különféle fogyatékosokban szenvedők számára rendezett irodalmi estek és fórumok szervezésében.

Svédország

A Härnösand megyei könyvtár³⁶ a londoni Fogyatékos Gyermek Országos Könyvtára példáján felbuzdulva a Härnösand megyei könyvtár létrehozta az Apple [Alma] nevű könyvtárat fogyatékos gyermekek számára. A könyvtár könyveket kínál vakoknak, adaptált munkahelyeket és szakmai segítséget a süketeknek, süket-vakoknak stb.

³⁵ URL: <http://www.libvar.bg> (2005. december 21.)

³⁶ URL: <http://www.sambiblioteket.bib.mh.se> (2005. december 23.)

Portugália

A portugál nemzeti könyvtár díjmentesen Braille-írásban, kinyomtatva és floppyn bocsátja rendelkezésre a könyvtári katalógust és egy magazint.

Egyesült Királyság

Az essexi grófsági könyvtár postai magnókazetta-szolgálatot és ingyenes hozzáférést biztosít a hangos könyvekhez, videókhöz és CD-khez az olvasási zavarokkal küszködőknek. Továbbá bevonja a látászavarokkal küszködőket a könyvbeszéd-tevékenységbe. Rendszeresen tart rövid megbeszéléseket a könyvtár dolgozóinak a fogyatékosok tudatosítására. A hozzáférési technológiát jelenleg számos könyvtárban vezetik be a könyvtárosok távoktatásának segítségével.

Valamint a manchester-i könyvtár olvasógépet és „VI-egységeket” bocsát rendelkezésre (VI: visually impaired [csökkentlátású]). A csökkentlátásúakkal foglalkozó könyvtárosok félnapos képzési csomagját gördülő programként szervezik meg, hogy a szolgálat minden szintjén elérje a munkatársakat.

6. kép: Manchester-i Központi Könyvtár épülete (Egyesült Királyság)
Fotó: Aidan O'Rourke 2001

Amerikai Egyesült Államok

Skaliczki Judit cikke³⁷ elvisz minket az Amerikai Egyesült Államokba és bemutatja, hogy ott, hogyan és milyen módon segítenek a rászoruló könyvtárhasználókon.

Az Egyesült Államokban 1817-ben kezdtek el foglalkozni a hallássérült gyerekek oktatásával a connecticut-i Hartfordban. A hallássérültek és a könyvtár lehetséges kapcsolatát illetve jelenlegi, nem kielégítő helyzetét társadalmi okokra és a betegséggel járó állapotra lehet visszavezetni, tudatja velünk a szerző.

³⁷ Könyvtári Figyelő 1994/2 (p. 225 - 233) Skaliczki Judit

A hallássérülteknek általában rossz a tapasztalata a könyvtárakkal, nem csak az Egyesült Államokban, hanem Európában egyaránt.

Egyesült Államokban a siketek és a nagyothallók között kilenc csoport különböztethető meg, ezek a következők.

1. Amerikai jelelést használó, akiknek ez az első nyelvük [dolgozatomban már említettem, hogy a jelnyelv minden országban máshogy van, tehát van külön amerikai, brit, német, francia illetve magyar jelelés]
2. Bilingvis nyelvhasználók, akik a jelelést és az angol nyelvet is használják.
3. Szájról olvasók vagy halláskárosultak, akik beszéddel kommunikálnak
4. Felnőttkorban ért halláskárosodásúak, akiknek tapasztalatuk van a hallásról és beszélni
5. Öregkori nagyothallók és siketek
6. Nyelvet alig beszélők, akik nem ismerik sem a jelelést, sem az angolt, gesztusokkal, a saját maguk által kreált jelekkel kommunikálnak.
7. Nagyothallók
8. Siket-vakok
9. Családtagok, akiknek a családjában valaki az előző csoportok valamelyikébe tartozik

Persze ez a kilenc csoport, akár a magyar halláskárosultakra is átvihető. A könyvtári szolgáltatások megszervezésénél figyelembe kell venni, hogy egy adott könyvtárhasználó melyik csoportba tartozik.

Fontos megjegyezni, hogy nincs tipikus hallássérült ember, lehet, hogy minden könyvtárhasználóval más kommunikációs eszközt kell használni.

Igaz, hogy a cikk amerikai példákat vesz, de szerintem ez átvihető magyarországi helyzetre is.

Először is tisztázni kell a könyvtárhasználóval, hogy tud-e szájról olvasni. Vannak, akik olyan jól olvasnak szájról, hogy észre sem lehet venni, hogy gond van a hallásukkal.

A jelelést az általános iskolákban, főiskolákon illetve egyetemeken lehet tanulni az Egyesült Államokban, illetve vannak különböző tanfolyamok is. Ezek a tanfolyamok már hazánkban is léteznek. A jel megtanulása nagy erőfeszítést igényel, úgy mint minden idegen nyelv.

A szerzeményezés tekintetében a legkisebb a probléma, ha a könyvtár minden dokumentumot beszerez, amely a hallássérültekkel foglalkozik. Ilyen helyzetben van az Egyesült Államokban a washington-i Gallaudet Egyetem könyvtára. A többi könyvtárnak funkciója és lehetőségei szerint kell szelektálni. Minél korszerűbb és frissebb a könyv illetve minél korszerűbb információhordozón található, annál drágább és megfizethetetlen.

A Books of Print-ben (BP) a következő tárgyszavakat használják ezzel kapcsolatban.

- **Deafness** (siketség)
- **Deaf - means of communication** (siketek kommunikációs eszközei)
- **Deaf, book for the** (könyvek, siketeknek)

A siketeknek szóló *szépirodalmat* nem tartalmazza a Book of Prints.

V. Esettanulmány

Mit kell tenniük [a könyvtáraknak], ha egy fogyatékkal élő olvasó kér tőlük olyan szolgáltatást, amely szerintük a szerzői jogot megsérti?

2005. október 18-án jelent meg Valaczkay Gabriella cikke a Népszabadság Online³⁸-ban, amelyben arról ír, hogy vajon „vakbarátok”-e, a hazai könyvtárak? Néhány gondolatot idézek a cikkből, a szerző engedélyével.

Az EU csatlakozás óta a hazai könyvtárak, múzeumok, levéltárak könyveiket, folyóirataikat digitalizált formában csak saját helységeikben és olyan számítógépen tehetik hozzáférhetővé, amelyekről a szöveg nem kerülhet ki a könyvtárból. A számítógépen éppen ezért nem lehet, floppy- és CD meghajtó valamint Internet hozzáférés sem.

Ezzel szemben az „1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról” 41. paragrafusának első bekezdése értelmében...

„A mű nem üzletszerű többszörözése és terjesztése a szabad felhasználás körébe tartozik, ha az kizárólag a fogyatékos személyek igényeinek kielégítését szolgálja és kizárólag a célnak megfelelő módon valósul meg.”

Az ELTE könyvtárának igazgatója elmondta, hogy ha a vak olvasóink szabadon szkennel-nének, és nyilatkoztatnánk őket, hogy csak saját céljaikra használják fel a műveket, több ezer oldalas kérés láttán már elbizonytalanodnának a könyvtárosok.

A Motiváció Alapítvány³⁹ jogásza szerint, a könyvtár informatikai főigazgató helyettesének jogértelmezése hibás volt, mert nem vette figyelembe a fogyatékosok esélyegyenlőségéről szóló törvényt sem. E szerint garantálni kell, hogy a látássérültek is hozzáférjenek az információkhoz.

Pozitív példának a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) hozza, ahol a vakok karakterfelismerő programmal, szkennelrel és fülhallgatóval ellátott számítógépeket használhatnak. Hangos könyvek otthoni lejátszásához eszközöket kölcsönözhetnek, zenei fájlokat Braille-kottává alakíthatnak.

Sőt, a könyvtár rendszeresen Braille-írást leveleket küld vak olvasóinak. Minapi sajtótájékoztatójukon pedig bemutatták a kelenföldi fiókjukban felállított, számítógép nélkül is működő felolvasógépet és a JAWS képernyőolvasót. A Központi Könyvtár igazgatója, Nagy Anna elmondta: nekik sosem voltak szerzői jogi aggályaik, az Szerzői jogi törvény fogyatékosokra vonatkozó szakasza miatt a vakok mennyiségi korlátozás nélkül szkennelhetik, nyomtathatják a műveket.

Gabriella elkísért egy születésétől fogva vak egyetemi hallgatót, M. Csabát az ELTE Egyetemi Könyvtárába, ahol a következőket tapasztalta. Folyóirat olvasóban egyetlen egy számítógépen van és működik beszélőprogram, viszont ez három perc után lefagy.

Csaba régebben a szkenneléssel is próbálkozott, de kiderült, hogy a számítógépeken nincs szövegfelismerő program, amely a szkennelt oldalakat képfarmátumból szöveggé alakítaná. Márpedig a beszélőprogram csak szöveggé alakított fájlokat képes felolvasni. Csaba azt

³⁸ URL: <http://www.nol.hu/cikk/381028> (2005. október 30.) A szerző engedélyével

³⁹ URL: <http://www.motivacio.hu> (2005. október 30.)

ajánlotta, hogy szkenneljék be neki és ő majd otthon felismerteti a programjával. Azt a választ kapta a könyvtár informatikai főigazgató-helyettesétől, hogy digitális formátumban nem vihet ki műveket a könyvtárból, mivel így rendelkezik a szerzői jogról szóló törvény. Később ezt a főigazgató pontosította. Elmondta, hogy valójában időt kértek Csabától, hogy tanulmányozhassák a jogszabályt, mivel erre még nem volt példa, hogy valaki ilyen formában kívánt kölcsönözni. Végül Csaba fénymásolatban kapta meg a kért tanulmányt.

A budapesti helyzethez képest vidéken még rosszabb. Az ELTE győri kihelyezett jogi karán végzett Varga Szabolcsot, - családom jó barátját - azzal küldték el az egyetemi könyvtárból, hogy nem viheti ki az amúgy kölcsönözhető dokumentumot, mert csak három példány van belőle. Olvassa helyben.

Erre Szabolcs a következőket mondta:

Mit háborogjak ezen olyan országban, ahol a vakok üdülőjébe nem engedik be a vakvezető kutyákat? ...

Tájékoztató a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) által szervezett Alap- és Középfokú Kommunikációs tanfolyamokról

Szabó Zsanett engedélyével, a tájékoztató tartalmi szövegén változás nem történt.

Aki kedvet kapott a jelnyelv elsajátításához a SINOSZ⁴⁰ által indított tanfolyamokat ajánlom.

Minden érdeklődő vagy érintett számára biztosítani a jelnyelv elsajátításának lehetőségét. A hallássérült és a halló társadalom közti kommunikációs gát csökkentése. A társadalom szemléletének pozitív irányú módosítása, az előítéletek csökkentése, információközlés a hallássérültek világáról.

Az ország köztisztviselőiben egy olyan halló, jelelni tudó réteg kialakítása a cél (tisztviselők, egészségügyi dolgozók, jogászok, rendőrök, pedagógusok, stb.), akik az élet hétköznapi problémái során jelismeretükkel átsegítik a rászorulókat a kommunikációs nehézségeken.

Alapfokú Kommunikációs Tanfolyam (AKT): Az oktatás során a hallgatók képet kapnak a hallássérültek - különös tekintettel a siketekre - kommunikációjának sajátos aspektusairól, a lehetséges kommunikációs eszközökről és módszerekről, valamint elsajátítják a jelnyelv alapjait, kb. 800-1000 szóból álló jelszókincsre tesznek szert.

- A jelentkezésnek az általános iskolai végzettségen kívül semmilyen feltétele nincs.
- A tanfolyam elvégzése után vizsgát tesznek, a sikeres vizsgáról oklevelet kapnak.
- Az oklevél birtokában jelentkezhetnek a Középfokú Kommunikációs tanfolyamra.

Középfokú Kommunikációs Tanfolyam (KKT): Az alapfokú tanfolyamon szerzett tudásra épít, összesen kb. 2000 szóból álló jelszókincs elsajátítását teszi lehetővé, s ez megfelel egy jó társalgási szintnek. A tanfolyam ideje alatt legalább egy alkalommal „élő közegben” gyakorlaton vesznek részt, fordítási és tolmácsolási alapismereteket is szereznek. A tanfolyam elvégzése után egy háromtagú - hallássérültekből álló - vizsgabizottság előtt tesznek vizsgát.

A sikeres vizsgáról sorszámozott, a SINOSZ Központban nyilvántartott oklevelet kapnak, s ezáltal jogot szereznek arra, hogy felvételüket kérjék a Jeltolmácsok Országos Szövetségébe (JOSZ).

⁴⁰ URL: <http://www.sinosz.hu> (2006. február 8.)

Ez a felsőfokú végzettségű jelnyelvi tolmácsok és a középfokot végzett, úgynevezett „segítő tolmácsok” érdekvédelmi szervezete. A JOSZ igazolvány birtokában segítő tevékenységet láthatnak el közintézményekben, családi összejöveteleken, rendezvényeken, stb. A Középfokú Kommunikációs Tanfolyami végzettség államigazgatási eljárásban való közreműködése (rendőrség, bíróság, gyámügy, stb.) nem jogosít. A KKT-t végzett személy **NEM JELNYELVI TOLMÁCS!!!** A tanfolyamok időtartama alapfokon 40 óra, középfokon 50 óra. Az oktató kizárólag a SINOSZ Kommunikációs Bizottsága által kiválasztott illetve javasolt hallássérült személy lehet. Vizsgáztatási és oklevél kiadási joga kizárólag a SINOSZ-nak van.

A SINOSZ által szervezett és indított tanfolyamok országszerte a megyeszékhelyeken és más városokban. A tanfolyami foglalkozások időpontját a helyi igények határozzák meg. Általános gyakorlat, hogy szeptemberben és februárban indulnak kurzusok, nyáron az oktatás szünetel. A tanfolyam tandíjas.

Tandíj: alapfok **16.000,-Ft/fő**, középfok **18.000,-Ft/fő**.

Vizsgadíj: alapfok **700,-Ft/fő**, középfok **1.400,-Ft/fő**

Jegyzetek ára: alapfok és középfok **1.300,-Ft**.

Alapfokú vizsga egyéni tanulás után, tanfolyam nélkül is tehető, középfokú vizsgát csak tanfolyami keretek között lehet tenni. Csoportlétszám minimum 10, maximum 20 fő.

A jegyzetek és a videokazetta beszerezhetők illetve megrendelhetők a SINOSZ tankönyvboltjában (1068 Budapest, Benczúr u. 21.) Az aktuális tanfolyamok szervezéséről további részletes információt ad a SINOSZ Kommunikációs Irodáján Szabó Zsanett irodavezető.⁴¹

⁴¹ Bővebb információ: 1068 Budapest, Benczúr u. 21. Tel: 351-0434

Összegzés

Fogyatékkal élő személyek voltak, vannak, és feltehetőleg lesznek is szerte a világban. A különbség csak az, hogy régebben nem fordítottunk annyi figyelmet rájuk, mint kellett volna.

Azt hiszem, elmondhatjuk, hogy akár közművelődési akár iskolai vagy szakkönyvtárakban dolgozik az ember, különféle olvasóval találkozik az ember.

Ha egy könyvtár csak a legalapvetőbb informatikai feltételeket akarná megteremteni a látássérült látogatóinak, az „alapsomagra” 400 000 forintot kellene költenie. Ebben van szkennер, szövegfelismerő szoftver és képernyőolvasó program. Külön a szövegfelismerőért az üzletben 40 000 forint körüli összeget kellene fizetnie, ha viszont a Motiváció vagy az Informatika a Látássérültekért Alapítványhoz fordul, ingyen is megkaphatja. A Jaws for Windows képernyő felolvasó program ára 250 000 forint, egyszerűbb Braille nyomtatóért félmillió forintot kell fizetni, ennek irodai változata másfélmillió forint. A számítógép nélkül működő Poet Compact felolvasógép ára egymillió forint.⁴²

A könyvtári ellátásról szóló törvény kerülve minden taxatívę felsorolást egész egyszerűen kimondja: a könyvtáraknak mindenki számára biztosítaniuk kell az információhoz való hozzáférését.

⁴² URL: <http://www.nol.hu/cikk/381028> (2005. december 21.)

Most érkezett....

2006. április 21.-én egy kereskedelmi csatorna híradójában hangzott el:

Kerekesszéket adományozott a Magyarországi Tolókocsi Alapítvány⁴³ az Országos Széchenyi Könyvtárnak. Az alapítvány célja, hogy elérjék, egyetlen mozgássérült embernek se okozzon gondot a közintézményeken belüli közlekedés amiatt, mert nem áll rendelkezésre elég kerekesszék. A múzeumok, kórházak, rendelőintézetek pályázattal igényelhetnek kerekesszéket az alapítványtól. Az ötletgazdák ezzel is szeretnék felgyorsítani a Magyarországi közintézmények lassan zajló akadálymentesítését.

⁴³ URL: <http://www.matoa.hu> (2006. április 21.)

Felhasznált irodalom

Lancz Edina, Steven Berbeco: A Magyar jelnyelv szótára (2004)

1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

URL: http://www.nol.hu/cikk_print/381028 (2006. április 20.) - Valaczkay Gabriella cikke

URL: <http://borsodivakok.freeweb.hu/braille.htm> (2006. február 1.)

URL: <http://www.icsszem.hu/main.php?folderID=1052&articleID=5358&ctag=articlelist&iid=1> (2006. január 29.)

URL: <http://www.icsszem.hu/main.php?folderID=932&accessible=0> (2005. december 18)

URL: http://www.ittk.hu/itszn/docs/Gyore_paper.doc - Györe Géza (2005. december 18)

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár honlapja URL: <http://www.fsze.hu> (2006. február 10.)